

Número 44 (juny 2020)

INICI / ÁNGELA GARCÍA RIVES, O QUAN ELLES VAN ARRIBAR A LES BIBLIOTEQUES I ARXIUS

Ángela García Rives, o quan elles van arribar a les biblioteques i arxius

📄 Versión castellana

</> Metadades

M.ª Teresa Pola-Morillas

Doctoranda en Documentació
Universidad Complutense de Madrid

mpola@ucm.es

Rosario Arquero-Avilés

Professora titular de Biblioteconomia i Documentació
Grup de recerca IDEA Lab
Universidad Complutense de Madrid

carquero@ucm.es

María Teresa Pola Morillas

Rosario Arquero Avilés

DOI: <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2020.44.19>

Citació recomanada

Pola Morillas, María Teresa; Arquero Avilés, Rosario (2020). "Ángela García Rives, o quan elles van arribar a les biblioteques i arxius". *BiD: textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 44 (juny). <<http://bid.ub.edu/44/pola.htm>>. DOI: <https://dx.doi.org/10.1344/BiD2020.44.19> [Consulta: 12-06-2020].

Resum

Objectiu: analitzar la trajectòria acadèmica i professional de la primera dona que va ingressar per oposició al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: Ángela García Rives.

Metodologia: recerca documental basada en un procés sistemàtic i seqüencial de recopilació, selecció, organització i anàlisi de fonts primàries i secundàries sobre la persona objecte d'estudi, a partir del material disponible al Portal de Archivos Españoles (PARES) i, per derivació, a partir de la documentació conservada a l'Archivo General de la Administración (AGA) relativa al seu expedient personal i de depuració.

Resultats: hi ha nombrosos arquetips de figures històriques d'homes excel·lents destacats en tots els camps professionals. En l'actualitat es duu a terme l'esforç de visibilitzar les històries de vides femenines que han estat ocultades o minimitzades. No obstant això, aquests exemples queden limitats a alguns casos que es repeteixen sistemàticament, amb la qual cosa es configura la idea que són excepcionals, a més del fet que no són generalitzats en totes les àrees de coneixement. Per bé que Ángela García Rives és un personatge històric, conegut almenys en l'àrea de Biblioteconomia i Documentació i amb certa rellevància pel fet d'haver estat la primera dona que va ingressar al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, els resultats derivats de la nostra recerca revelen que encara hi ha dades que s'ignoren sobre la seva figura. La principal aportació d'aquest treball ha estat l'obtenció i l'anàlisi d'evidències documentals sobre la seva trajectòria acadèmica i professional.

Resumen

Objetivo: analizar la trayectoria académica y profesional de la primera mujer que ingresó por oposición en el Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: Ángela García Rives.

Metodología: investigación documental basada en un proceso sistemático y secuencial de recopilación, selección, organización y análisis de fuentes primarias y secundarias sobre la persona objeto de estudio, a partir del material disponible en el Portal de Archivos Españoles (PARES) y, por derivación, a partir de la documentación conservada en el Archivo General de la Administración (AGA) relativa a su expediente personal y de depuración.

Resultados: existen numerosos arquetipos de figuras históricas de hombres sobresalientes en todos los campos profesionales. En la actualidad se está realizando el esfuerzo para visibilizar las historias de vidas femeninas que han sido ocultadas o minimizadas. No obstante, estos ejemplos quedan limitados a algunos casos que sistemáticamente se repiten, con lo que se configura la idea de que son excepcionales, además de no estar generalizados en todas las áreas de conocimiento. Aunque Ángela García Rives es un personaje histórico, conocido al menos en el área de Biblioteconomía y Documentación y con cierta relevancia por haber sido la primera mujer que ingresó en el Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, los resultados derivados de nuestra investigación revelan que aún existen datos que se ignoran sobre su figura. La principal aportación de este trabajo ha sido la obtención y el análisis de evidencias documentales sobre su trayectoria académica y profesional.

Abstract

Objective: To analyse the academic and professional career of the first woman to join the Corps of Archivists, Librarians and Archaeologists: Ángela García Rives.

Methodology: Documentary research based on a systematic and sequential process of collection, selection, organization and analysis of primary and secondary sources on the person under study, drawing on the material available at the Spanish Archive Portal (PARES) and, by extension, from her personal files at the General Archive of the Administration (AGA).

Results: There are numerous records of the achievements of male figures in all professional fields. Efforts are currently being made to put the spotlight on the stories of female lives that have been neglected or disparaged. These biographies are often limited to specific cases that are systematically repeated, thus creating the idea that they are exceptions to the general rule; and in certain areas of knowledge their presence is particularly scarce. Although Ángela García Rives is a historical figure, well known in the area of Library Science and Documentation as the first woman to join the Corps of Archivists, Librarians and Archaeologists, the results of our research show that many details regarding her life remain unknown. The main contribution of this study is the compilation and analysis of documentary evidence on her academic and professional career.

Paraules clau: Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, García Rives, Ángela, Biografies, Dones, Bibliotecaris

Keywords: Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, García Rives, Ángela, Biographies, Women, Librarians

---

Rebut: 28/11/2019. Acceptat: 24/03/2020.

1 Introducció

Encara que semblin molt llunyans els temps en què la dona no tenia accés ni a l'educació ni a l'exercici d'un treball remunerat qualificat, fa poc més de cent anys semblava un acte d'audàcia gosar prendre part en oposicions per a llocs oficials a l'Administració. Per aquest motiu, i per lluitar contra l'oblit i la invisibilitat de les dones que ens van precedir, resulta interessant analitzar l'arxivament de la memòria amb perspectiva de gènere, per mitjà dels arxius que contenen informació sobre les dones.

Des de l'òptica específica de l'àrea de Biblioteconomia i Documentació, en la qual se circumscriu la nostra recerca, ens plantegem la qüestió de partida següent: quines van ser les funcions, els rols i el perfil de les primeres professionals de biblioteques i arxius? En línia amb la cerca d'una resposta a aquesta qüestió, vam proposar, com una primera via d'aproximació per a donar-hi resposta, la realització d'una anàlisi de la figura de la primera dona que va ingressar per oposició al Cuerpo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: Ángela García Rives. És important assenyalar que, en el moment de la sol·licitud d'ingrés, tenia vint-i-un anys, estava soltera, posseïa el títol de mestra i tenia coneixements de llatí i francès.¹

Fins a començament del segle xx la professió de bibliotecari o arxiver era exercida majoritàriament per homes. El desenvolupament legislatiu, entre d'altres les normatives publicades el 1910 sobre la igualtat de dones i homes en l'accés a la universitat i el dret que les dones es presentessin a les oposicions convocades pel Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, va eliminar les barreres d'accés a l'Administració pública. Muñoz-Muñoz i Argente Jiménez (2015) assenyalen que, a partir del moment en què es permet a les dones opositar al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, comença la feminització de la professió en totes les seves escales.

"L'àmbit bibliotecari i el Cuerpo Facultativo seran pioners en la incorporació de les dones amb titulació universitària en el món laboral" (San Segundo, 2010, p. 145).

Malgrat que han transcorregut més de cent anys des de la primera incorporació d'una dona al Cuerpo Facultativo, en l'actualitat el nombre de dones que ocupen llocs directius continua essent escàs. N'és un exemple el de la Biblioteca Nacional de España: Milagros del Corral (2013, p. 30) assenyala que "dels cinquanta-un directores de la Biblioteca Nacional, solament sis hem estat dones, i això en el breu període comprès entre el 1990 i avui dia"; en la data d'edició d'aquest article aquesta xifra continua vigent.² D'altra banda, destaca que, des que hi han estat al capdavant, les dones han assumit reptes com l'elaboració de plans estratègics i l'administració per objectius, entre d'altres. Per a poder recuperar i entendre el camí del reconeixement i la visibilització, considerem necessari investigar els expedients de les primeres dones que van ingressar al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos.

2 Metodologia

S'ha partit d'un procés exploratori de delimitació, localització i cerca de fonts documentals primàries sobre la trajectòria acadèmica i professional d'Ángela García Rives. S'ha consultat el material disponible al Portal de Archivos Españoles (PARES), duent a terme un treball de camp de consulta dels expedients personals localitzats in situ a l'Archivo General de la Administración (AGA). Se n'ha fet una anàlisi del contingut, per ordre cronològic i tenint en compte una sistematització dels expedients segons la categoria o tipologia documental següent: fulls de servei, nomenaments, minutes, instàncies, sol·licituds, títols, autoritzacions, certificats, actes, declaracions i notes.

De manera complementària, s'ha realitzat una cerca, localització i anàlisi del contingut de fonts hemerogràfiques sobre la persona objecte d'estudi, de les obres de les quals és autora (amb un èmfasi especial en la seva tesi), així com de dades addicionals sobre la seva família que ens han permès situar-la en el seu context.

3 Primera etapa: Ángela, estudiant i opositora

Ángela García Rives, el nom complet de la qual és Ángela Rafaela Ana,³ va néixer el 2 de juny de 1891 a Madrid, en una llar benestant i tradicional. La seva mare, Rafaela, es dedicava a "sus labores" i el pare, Moisés García y Muñoz, fou advocat i arxiver-bibliotecari del Senat. El seu avi patern, Moisés García Muñoz, ja va ser cap de l'Administración de Hacienda (Iglesias Machado, 2014, p. 128–129).⁴

3.1 El currículum acadèmic: Ángela estudiant i estudiosa

Quan va emprendre la carrera en el Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, ella era llicenciada en Filosofia i Lletres per la Universidad Central de Madrid (amb excel·lent i premi extraordinari) i havia aprovat, també amb excel·lent, les assignatures complementàries que s'exigien a fi de prendre part en les oposicions.⁵

La seva trajectòria acadèmica va ser brillant en totes les etapes anteriors de la seva educació. Va estudiar a l'Instituto General y Técnico del Cardenal Cisneros i va obtenir la qualificació d'excel·lent i premi extraordinari.^{6,7} Així mateix, tenia els títols de Mestre de Primer Ensenyament Superior i de Piano, tots dos finalitzats també amb una qualificació d'excel·lent.⁸

És difícil saber quin hauria estat el destí d'Ángela si no s'hagués promulgat la Reial ordre del 8 de març de 1910,⁹ que derogava la de l'11 de juny de 1888 i que "va posar fi a la marginació educativa de la dona". Gràcies a aquesta reial ordre es podien concedir les inscripcions de matrícula en ensenyament oficial o no oficial sense necessitat de consultar la "Superioritat" (Sáenz Berceo, 2010). No obstant això, és possible considerar que la seva primera intenció fos probablement fer de mestra, atès que "l'ensenyament era considerat un treball femení acceptat i socialment reconegut" (Muñoz-Muñoz; Argente Jiménez, 2015) i que, quan el 1910 es va eliminar aquesta barrera, hagués decidit optar per la llicenciatura (va començar els seus estudis a la Facultat de Filosofia i Lletres precisament aquell any).

D'altra banda, en cas que s'hagués eliminat la barrera d'entrada de les dones als estudis superiors abans del 1910, hi ha dubtes raonables sobre si no hauria optat per cursar estudis directament a la universitat, sense passar pels de magisteri i opositar al Cuerpo Facultativo esmentat, considerant que això és el que va fer el seu germà Luis (tan bon punt va finalitzar la llicenciatura es va presentar, amb dinou anys, a les oposicions del 1915).¹⁰

Els seus assoliments acadèmics no es van acabar amb la llicenciatura. Va aprovar l'exercici del grau de doctora en Filosofia i Lletres, Secció d'Història (va verificar l'exercici el 30 de novembre de 1916). Va ser premi extraordinari per unanimitat del tribunal.¹¹ En aquesta etapa va participar en activitats com l'estudi dels dòlmens d'Extremadura, tal com figura en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos* (tercera època, any 17, tom 28, 1913).¹²

3.2 L'ingrés al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos: una fita històrica

El 8 de març de 2013, amb motiu de la celebració del Dia de la Dona i en commemoració del centenari de l'ingrés per oposició de la primera dona al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, es va publicar al blog de la Biblioteca Nacional de España un text sobre Ángela García Rives (Hernández Carralón, 2013). L'entrada d'aquest article va tenir "gairebé 50.000 visites i més de 5.000 clics el mes de març", segons consta a la *Memòria* de la Biblioteca Nacional de España (2013),¹³ cosa que demostra l'interès que suscita aquest assumpte.

Feia amb prou feines tres anys que s'havia eliminat la barrera d'entrada al Cuerpo.¹⁴ Era tan extraordinari el fet de l'ingrés d'una dona al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos que al diari *La Época* del 13 de gener de 1913 s'anuncien els inicis de les oposicions i s'hi esmenta que, entre els noranta-un opositors, hi ha "una senyoreta".¹⁵ A l'ABC del 14 de maig de 1913 s'inclou un espai a la pàgina 4 del diari en què apareix una foto on ella figura davant del tribunal d'oposicions, constituït exclusivament per homes.¹⁶

Les oposicions segurament no foren fàcils per a Ángela García Rives, tant per la seva naturalesa com pel fet de ser de dona. Luisa Cuesta (1961), gran bibliotecària i companya seva, comenta que va tenir sort, atès que al tribunal que la jutjava hi havia dos homes "feministes", Don Francisco Rodríguez Marín i el coronel Don Manuel González Simancas, paladí incansable de la dona que "desitjava treballar", cosa que, afegida a la seva intensa preparació, la va ajudar a aconseguir el seu ideal d'infància.¹⁷ María África Ibarra descriu la sala on es va examinar com una estança de la qual es conserva un "record agredolç" d'aquell moment.¹⁸ En la mateixa notícia apareguda a la premsa sobre el seu ingrés defineixen les oposicions com a difícils i destaquen el fet extraordinari que ella les superés.¹⁹ Malgrat els obstacles, va aconseguir ingressar al Cuerpo amb una honrosa onzena posició.²⁰ Cal assenyalar que a la llista dels vint-i-sis aprovats també hi figura Manuel Machado y Ruiz.²¹

Més de cent anys després del seu ingrés, és necessari destacar la importància del paper que va tenir Ángela García Rives a l'inici d'aquest camí. Això ho remarca Isabel Oyarzábal²² en el text escrit per ella sota el pseudònim de Beatriz Galindo i dins de la secció "Present i esdevenidor de la dona a Espanya" dedicat a "La bibliotecària", publicat a *El Día* el 29 de desembre de 1916. La fotografia d'Ángela García Rives que inclou l'article sobre l'única bibliotecària d'aquella època no pot ser més descriptiva de la seva situació singular.²³ Isabel Oyarzábal la descriu com una dona de "fina silueta" que va descobrir per casualitat "mig oculta per una gran taula de treball plena de llibres" i a la qual, després d'assabentar-se que era la "primera i única bibliotecària oficial", va voler conèixer i donar visibilitat, malgrat les reticències inicials mostrades per Ángela García Rives. Oyarzábal, a més, veia en la professió de bibliotecària, que ella havia iniciat, una oportunitat laboral per a altres dones.²⁴

Les convocatòries següents van tenir lloc dos anys després, el 1915,²⁵ i hi van ingressar quaranta-tres funcionaris; no hi va haver noves convocatòries fins a més enllà del 1920 (Torreblanca López, 2009, p. 101). Es va haver d'esperar fins al 1921 perquè entressin altres facultatives al Cuerpo. Això implica que Angelita, com encara era coneguda en l'època en què preparava la seva jubilació (Hernández Carralón, 2013), va ser, durant vuit anys, l'única dona en un món d'homes, atès que l'ingrés al Cuerpo Facultativo no va estar exempt de dificultats per a les dones (Torreblanca López, 2009, p. 105).

4 Segona etapa: la seva trajectòria al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos

4.1 Els primers anys

La seva primera destinació, en data de nomenament 26 de juliol de 1913, va ser la biblioteca de l'Institut Jovellanos de Gijón, i en va prendre possessió el 5 d'agost de 1913. El 12 de maig de 1914 la van traslladar per reial ordre a l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares, amb la mateixa categoria i sou (3.000 pessetes).²⁶No obstant això, en aquells anys ocupà un lloc de confiança personal al servei del ministre.²⁷ De seguida va passar a donar servei a la Biblioteca Nacional, per concurs de trasllat, el 27 de juliol de 1914, una destinació que fou la definitiva fins a la jubilació.

Després de la seva incorporació, va continuar els seus estudis fins a obtenir el doctorat (tres anys després de l'ingrés al Cuerpo).²⁸ Cal fer una menció especial de la seva tesi, per la qual li van concedir el premi extraordinari, sobre Ferran VI i la seva muller Bàrbara de Bragança, en la qual, com ella mateixa indica en el text, se centra en el moment en què comença el període pacífic del regnat de Ferran VI, ja que es va limitar a tractar respecte a la política exterior la neutralitat espanyola i va establir una relació amb els afers interns de la vida dels reis.²⁹

Torreblanca López (2017) subratlla la importància que la creació del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, així com la contribució d'alguns dels seus membres, va tenir en el desenvolupament dels estudis de recerca històrica. Ángela García Rives va ser deixeble d'Eduardo de Hinojosa (juntament amb Claudio Sánchez-Albornoz).³⁰ La seva obra medievalista no és gaire extensa, entre les seves obres destaca "Clases sociales en León y Castilla (siglos x-xiii)".³¹ És considerada pels historiadors de dret com un clàssic sobre la matèria, a més de ser "el complement doctrinal al treball pòstum de De Hinojosa sobre les institucions castellanoleononeses a l'alta edat mitjana" (Torreblanca López, 2017, p. 798).

D'aquesta seva primera etapa es conserven, a més, un parell d'obres relacionades amb la gestió de biblioteques.³²³³

4.2 El seu canvi de destinació durant la Guerra Civil

Un episodi menys conegut d'Ángela García Rives va ser el que va protagonitzar durant la Guerra Civil, en què va quedar adscrita provisionalment, segons consta al seu expedient, en el que, en el moment de la contesa, anomenaven Ejército de Ocupación a Saragossa, de l'11 de setembre de 1937 al 14 d'abril de 1939, moment en què es va tornar a incorporar a la Biblioteca Nacional.³⁴

Oficialment va ser destinada a l'Auditoría de Guerra del Ejército de Ocupación, Servicio Central de Antecedentes.³⁵ Blanco Domingo (2019) l'esmenta com a participant en la taula petitoria instal·lada al passeig de la Independencia, amb motiu de la Festa del Llibre de l'any 1939, celebrada a Saragossa.³⁶ Als arxius de l'Archivo General de la Administración no hi ha informació sobre la seva participació en les activitats relacionades amb el Servicio de Lecturas del Soldado de la Biblioteca de la Universidad de Zaragoza durant la Guerra Civil —un servei impulsat per Miguel Artigas des de la mateixa universitat (Blanco Domingo, 2017)— o sobre la seva possible contribució en l'organització de la col·lecta de llibres duta a terme el 1938, que Lasso de la Vega encarrega a Áurea Javierre, en la seva condició de cap del Servicio de Lecturas de la seu saragossana. No obstant això, no s'ha d'oblidar que a Ángela García Rives i Javierre els unia la seva amistat i, d'altra banda, que Lasso de la Vega va ser un dels components del tribunal d'oposicions en el premi extraordinari del grau de doctor, per la qual cosa es pot inferir la seva participació.³⁷³⁸

Després de tornar a la destinació de la Biblioteca Nacional, en el seu expedient personal solament consta informació sobre un episodi en què va haver de demanar una llicència per malaltia.³⁹

4.3 El seu rol com a cap de Catalogació

El 2 de gener de 1948 la van nomenar cap de la Secció de Catalogació de la Biblioteca Nacional (tot i que es va ocupar d'aquestes tasques abans del nomenament oficial).⁴⁰ Sorgeix l'interrogant sobre la influència que va poder tenir el biaix de gènere en assignar-li la responsabilitat sobre la catalogació, atès que en aquell context històric s'assimilaven les funcions d'"ordenació" com a "femenines"⁴¹ i els interessos, almenys inicials, d'Ángela García Rives estaven més orientats als estudis històrics. D'altra banda, el seu germà, que tenia un expedient acadèmic bo però no tan brillant com ella, va estudiar la mateixa especialitat, per bé que no va arribar a fer-ne el doctorat. Malgrat que

va ingressar més tard al Cuerpo, va arribar a ser director de l'Archivo y Biblioteca del Ministerio de Asuntos Exteriores.⁴² No és l'objecte d'aquest article jutjar els dots directius i de gestió de cap d'ells ni tampoc els seus interessos, però potser és necessari qüestionar-se, amb la perspectiva històrica dels anys, si el biaix de gènere va ser un factor determinant tant en l'assignació del lloc com en el grau de direcció que Ángela García Rives va aconseguir.

Durant aquesta etapa es va dedicar íntegrament a la catalogació, tant a l'estudi com a l'elaboració, la redacció i la normalització d'assentaments. En aquest sentit, el 13 de gener de 1958, per ordre ministerial, es va nomenar una comissió encarregada de la redacció oficial d'unes normes per a la catalogació d'obres musicals i materials audiovisuals destinats a les biblioteques, de la qual va ser vocal.⁴⁴ Per Ordre de 2 de març de 1959 es va nomenar una comissió encarregada de l'estudi i la reforma de les Instrucciones, amb la finalitat de preparar-ne una nova edició, i va ser designada com a presidenta de la comissió.⁴⁴ D'aquests treballs i estudis van sorgir diverses publicacions, com ara *Anteproyecto de reformas y ampliaciones de las instrucciones para la redacción del catálogo alfabético de autores y obras anónimas presentado a la Junta Técnica de Archivos, Bibliotecas y Museos* (1953), escrit en col·laboració amb María Luisa Poves Bárcenas.

Així mateix, va participar en els cursos de formació tècnica per a futurs arxivers i bibliotecaris, com a professora de catalogació. Altres companyes, com Áurea Javierre, Consuelo Gutiérrez del Arroyo o María Luisa Poves, van impartir assignatures en aquests cursos.⁴⁵

5 Tercera etapa: el final de la seva trajectòria laboral i la jubilació

Al final de la seva etapa laboral, Ángela García Rives va expressar el seu desig de viatjar a l'estranger. Així, doncs, en el seu expedient figura una sol·licitud, del 3 de juliol de 1959, per a sortir d'Espanya de vacances, i el 18 de maig de 1961 va presentar una petició d'acreditació de la seva condició de jubilada per a renovar el passaport. D'altra banda, del seu expedient s'infereix que va romandre soltera.⁴⁶

Quan va arribar a l'edat de jubilació va voler continuar en actiu, però en el seu expedient personal figura la denegació de contractació de personal jubilat per motius pressupostaris. El 27 d'octubre de 1957 ja havia ascendit a la primera categoria del seu escalafó, amb un sou de 42.200 pessetes. Va ser una dona, una professional, valorada i respectada; serveix com a exemple d'això la següent evidència, que apareix en el seu expedient personal: un dels temes que es tracten en l'acta de la junta de govern del 12 de juny de 1961 és el de la seva jubilació, i s'hi fan constar els seus "excepcionals mèrits per la seva especial labor, dedicació i eficàcia". El 2 de juny de 1961 la van nomenar cap honorària de la Secció de Catalogació.⁴⁷ El 5 de juny de 1961 els seus companys li van retre un sentit homenatge i li van imposar la Insígnia de l'Orde Civil d'Alfons X el Savi.

6 Conclusions

Des del punt de vista "tangibil" i "objectiu" de la recerca pensem que la principal aportació d'aquest treball és la delimitació, la cerca i l'anàlisi d'evidències documentals sobre la trajectòria acadèmica i professional de la figura d'Ángela García Rives, la qual cosa ens ha permès derivar com a principals resultats de la recerca en els aspectes següents:

- En primer lloc, una recopilació de fonts documentals sobre la figura analitzada (vegeu l'apèndix), que, així mateix, es pugui constituir com a base de referència per a estudis i recerques posteriors sobre la seva figura (o sobre figures addicionals relacionades amb ella i amb l'àrea de Biblioteconomia i Documentació).
- En segon lloc, una proposta de sistematització dels períodes o les etapes de la seva trajectòria acadèmica i professional, a partir de la identificació de les seves fites principals, després de l'anàlisi de totes les fonts documentals consultades.

S'ha de considerar que han hagut de passar més de cent anys des de la fita en què es fonamenta aquesta recerca (l'ingrés de la primera dona al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos) perquè comenci a ser visibilitzada i valorada per la seva trajectòria i professionalitat en l'àmbit bibliotecari-documental.

En relació amb això, i malgrat que en l'actualitat es fa l'esforç de visibilitzar les històries de vides femenines que han estat ocultades o minimitzades, aquests exemples queden limitats a alguns casos que sistemàticament es repeteixen, de manera que es crea la idea que són casos excepcionals. Amb la clara excepció en l'àrea de Biblioteconomia i Documentació de María Moliner, de la qual s'han escrit dues biografies completes i se n'han fet diversos treballs, entre els quals destaquem els d'Orera Orera (2001) i Salaberria Lizarazu i Calvo Alonso-Cortés (2010), no s'han trobat estudis integrals sobre la trajectòria professional de dones en l'àmbit bibliotecari-arxiver-documental a escala nacional.

En aquest sentit, des d'un punt de vista més finalista, amb la recerca duta a terme hem volgut contribuir a l'estudi d'aquelles "figures femenines ocultes" que formen part de la història de l'àrea de Biblioteconomia i Documentació i, amb això, hem pretès fomentar el desenvolupament de la "marca dona" en l'àrea esmentada. El nostre objectiu final ha respost, doncs, a la missió de contribuir a visibilitzar les històries de vida d'aquestes professionals i dones en la nostra àrea de referència.

La negació a l'educació o l'accés als llocs de treball superiors és una forma d'invisibilització de les dones. El currículum acadèmic i el currículum professional o laboral no són equivalents. Hom pot considerar què hauria passat si Ángela no hagués tingut aquesta brillant trajectòria acadèmica (potser sense aquest currículum extraordinari no s'hauria atrevit a presentar-se a l'oposició) o hagués nascut en un altre entorn, lluny dels llibres i amb una educació conservadora, o si el seu caràcter hagués estat un altre, més allunyat dels cànons establerts per a les dones de l'època.

Bibliografia

ABC (1910). "La apertura de curso". Madrid: primera edición (2 de octubre), p. 6. <<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1910/10/02/006.html>>. [Consulta: 22/09/2019].

– (1913). "Oposiciones interesantes". Madrid: primera edición (14 de mayo), p. 4. <<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1913/05/14/004.html>>. [Consulta: 20/09/2019].

– (1913). "Noticias diversas". Madrid: primera edición (16 de julio), p. 12. <<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1913/07/16/012.html>>. [Consulta: 20/09/2019].

Archivo General de la Administración. *Expedientes personales y de educación*. Cajas 31/7011 y 32/14066.

Biblioteca Pública Municipal de Vallecas (1936). *Memoria correspondiente al año 1935*. Madrid: Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Junta de Intercambio y Adquisición de libros para Bibliotecas públicas, publicación n.º 12, p. 5–18. <<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0059463130&search=&lang=es>>. [Consulta: 04/10/2019].

Blanco Domingo, Luis (2017). "Libros como trincheras. El Servicio de Lecturas del Soldado de la Biblioteca de la Universidad de Zaragoza durante la Guerra Civil (1936–1939)". *Revista General de Información y Documentación*, vol. 27, n.º 2, p. 433–470. <<https://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/view/58212/52384>>. [Consulta: 16/11/2019].

– (2019). "Una archivera en tiempos convulsos: la actividad de Áurea Javierre en la Biblioteca de la Universidad de Zaragoza durante la Guerra Civil Española (1936–1939)". *Revista General de Información y Documentación*, vol. 29, n.º 1, p. 11. <<https://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/download/64548/4564456551442>>. [Consulta: 16/11/2019].

Cuesta, Luisa (1961). "Quién es cada cual: Ángela García Rives". *Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, n.º 59, p. 27.

Del Corral, Milagros (2013). "Cara y cruz de la adversidad". A: *Mujeres ante la adversidad: tiempos y contratiempos. Patrimonio en femenino*. Ministerio de Cultura y Deporte, p. 28–35. <https://sede.educacion.gob.es/publiventa/download.action?f_codigo_agc=14535C>. [Consulta: 11/10/2019].

Gaceta de Madrid (1930). N.º 143, p. 1184–1185. <<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1930>>

/143/A01184-01185.pdf>. [Consulta: 05/10/2019].

– (1930). N.º 143, p. 1186–1187. <<https://www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1930/143/A01186-01187.pdf>>. [Consulta: 05/10/2019].

Hernández Carralón, Gema (2013). "La Eva bibliotecaria: Ángela García Rives, primera bibliotecaria española (1913)". *El blog de la Biblioteca Nacional de España*. <<http://blog.bne.es/blog/la-eva-bibliotecaria-en-los-100-anos-del-ingreso-en-el-cuerpo-de-angela-garcia-rives-primera-bibliotecaria-espanola/>>. [Consulta: 01/10/2019].

Iglesias Machado, Salvador (2014). "De los legajos al documento electrónico: 200 años de archivos parlamentarios". XVI Reunión Anual del Grupo Español de la Sección de Archivos y Archiveros Parlamentarios y de Partidos Políticos del Consejo Internacional de Archivos. Madrid: Dykinson, p. 1–164.

La Época (1913). Año LXV, n.º 22.345 (13 de enero), p. 3. <<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000825333&search=&lang=es>>. [Consulta: 30/09/2019].

Mélida, José Ramón (1913). "Arquitectura dolménica íbera". *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, vol. XXVIII. <<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0000067838&search=&lang=es>>. [Consulta: 15/10/2019].

Muñoz-Muñoz, Ana M.; Argente Jiménez, Montse (2015). "La formación de las bibliotecarias y las bibliotecas de mujeres en España". *Revista General de Información y Documentación*, vol. 25, n.º 1, p. 47–67. <<http://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/download/48983/45699>>. [Consulta: 12/07/2019].

Orera Orera, Luisa (2001). "María Moliner. Sus aportaciones a la política bibliotecaria de la Segunda República". *Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios*, año 16, n.º 62 (marzo), p. 49–62. <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/113358.pdf>>. [Consulta: 16/10/2019].

Quiles Faz, Amparo (2013). "El porvenir de la mujer española: Isabel Oyarzábal y El Día de Madrid (1916–1917)". A: *Historia(s) de mujeres en homenaje a María Teresa López Beltrán*. Perséfone, vol. 1, p. 34–319.

Sáenz Berceo, María del Carmen (2010). "Centenario del acceso de las mujeres a la Universidad. Real Orden de 8 de marzo de 1910". A: *Miradas multidisciplinares para un mundo en igualdad: ponencias de la I Reunión Científica sobre Igualdad y Género*. Universidad de La Rioja, p. 177–204. <<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/3391668.pdf>>. [Consulta: 15/07/2019].

Salaberria Lizarazu, Ramón; Calvo Alonso-Cortés, Blanca (2010). "María Moliner: expediente de depuración". *Educación y Biblioteca*, año 22, n.º 175 (enero-febrero), p. 92–95. <https://gredos.usal.es/jspui/bitstream/10366/119697/1/EB22_N175_P92-95.pdf>. [Consulta: 16/10/2019].

San Segundo, Rosa (2010). "Mujeres bibliotecarias durante la II República: de vanguardia intelectual a la depuración". *Participación Educativa, número extraordinario 2010. Revista cuatrimestral del Consejo Escolar del Estado. De la educación popular al aprendizaje a lo largo de la vida*, p. 143–164. <https://earchivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/12589/mujeres_sansegundo_2010.pdf?sequence=1>. [Consulta: 12/07/2019].

Torreblanca López, Agustín (2009). *El Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos, 1858–2008: historia burocrática de una institución sesquicentenaria*. Madrid: Ministerio de Cultura, Subdirección General de Publicaciones, Información y Documentación.

– (2017). *El medievalismo español de la Restauración y el Cuerpo Facultativo de Archiveros (1875–1930)*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid. <<https://eprints.ucm.es/42474/1/T38746.pdf>>. [Consulta: 23/10/2019].

Notes

¹En el seu expedient personal, hi ha una carta manuscrita d'ella en la qual indica que és soltera, té vint-i-un anys i viu al carrer Arrieta, 17, 3r, amb cèdula personal número 8202. Sol·licita presentar-se a oposicions convocades mitjançant gasetta del 12/10/1912. Exercici pràctic de francès com a llengua viva i, com a llengua sàvia, de llatí. A

més de complir els requisits per a presentar-se a les oposicions, té el grau de mestra superior i de professora de piano. AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011. Hom es pot preguntar si s'hi hauria presentat si hagués estat casada.

² En la data d'edició del nostre article es manté la xifra de directores de la Biblioteca Nacional. Actualment, la directora és Ana Santos Aramburu, que va ser nomenada per a aquest càrrec el 18 de febrer de 2013.

³ A l'Archivo General de la Administración es guarda el certificat notarial de la inscripció al Registre Civil número 617 del seu naixement, amb data 29/04/1905. Segons aquest document, el seu pare és Moisés García y Muñoz, natural de Pedroñeras (Conca), auxiliar de la Secretaría del Senado, de vint-i-nou anys d'edat. La seva mare, Rafaela Rives y Muñoz, natural de Carabanchel Bajo (Madrid), de vint-i-dos anys, es dedica a la feina de casa. Viuen al carrer Bailén, 4, pis 3r. esq. Àngela García Rives va néixer a casa a les cinc de la tarda del dia 2 de juny de 1891. Els seus avis paternals eren Francisco García, natural de Carmena (Zamora), i Yldefonsa Muñoz, natural de Pedroñeras (Conca), domiciliats a Brihuega. Els avis materns eren Magín Rives, natural de Lleida, difunt, i María Muñoz, natural d'Araña (Toledo), domiciliada al carrer del Barrio Nuevo, núm. 3. Nom complet: ÁNGELA RAFAELA ANA. AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011.

⁴ El seu pare va tenir diversos càrrecs públics, entre d'altres, secretari del Círculo Artístico Literario i cap de l'Administración de Hacienda. Va tenir dos germans, Moisés (1894), que va arribar a ser advocat fiscal de l'Audiencia Territorial de Madrid, i Luis (1886), que també va ser arxiver-bibliotecari.

⁵ AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011. Certificació acadèmica personal, Universidad Central, Facultat de Filosofia, Secció d'Història. Data: 25/10/1912, núm. 21. Cursos:

- 1910–1911. Assignatures de Llengua i literatura espanyoles, Lògica fonamental, Història d'Espanya, Llengua i literatura llatines, Teoria de la literatura i de les arts i Història universal. Va obtenir a cadascuna de les assignatures excel·lent amb opció de matrícula d'honor.
- 1911–1912. Assignatures d'Història d'Espanya antiga i medieval, amb accèssit d'excel·lent; Història universal antiga i medieval, Arqueologia i Geografia política, totes tres amb excel·lent i opció de matrícula d'honor; Història d'Espanya moderna i contemporània, amb excel·lent, i Història universal moderna i contemporània i Numismàtica i Epigrafia, amb la censura d'excel·lent i opció de matrícula d'honor, i estava matriculada en les assignatures avantdites amb matrícula d'honor.
- El 13/06/1912 va verificar en aquesta universitat els exercicis del grau de llicenciada en Filosofia i Lletres, Secció d'Història, i va obtenir la qualificació d'excel·lent i premi extraordinari en l'exercici d'aquest grau.
- Consta també matriculada en aquesta universitat en el curs acadèmic del 1911 al 1912, en Paleogeografia, Llatí vulgar i de l'edat mitjana i Bibliologia. Va obtenir la qualificació d'excel·lent en totes tres assignatures. El títol se li va expedir amb data 14 de maig de 1913, autoritzat amb la signatura de l'Il·lm. Sr. sotssecretari d'Instrucción Pública y Bellas Artes.

⁶ Va verificar els exercicis de grau a l'Instituto General y Técnico del Cardenal Cisneros el 28 de setembre de 1910, amb la qualificació d'excel·lent (i se li va expedir el títol corresponent amb data 30 de març de 1911). AGA. Educació. Títols universitaris i escoles especials. Àngela García Rives. Caixa 32/14066.

⁷ A l'ABC del 2 d'octubre de 1910, primera edició, p. 6, en la secció "Centres docents", apareix com una de les persones a les quals atorguen el premi extraordinari en la Secció de Lletres. En la Secció de Ciències hi figuren Irene Alemany i María del Mar Terrones.

⁸ AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011:

- 07/11/1912. "Antonio Fernández Bordas, secretari del Real Conservatorio de Música y Declamación CERTIFICA que Àngela apareix inscrita en el curs del 1909 al 1910 com a alumna d'ensenyament oficial en el 8è any de Piano i ha obtingut qualificació d'excel·lent en els exàmens ordinaris de juny".
- 30/10/1912. "Distrito Universitario de Madrid, Escuela Normal Superior de Maestras de Guadalajara. Els dies 3 i 4 de juliol de 1908 per a mestra de primer ensenyament superior, qualificació definitiva excel·lent. Així mateix, es fa constar que verifico els exercicis de revàlida elemental a l'Escuela Normal central el dia 22 de juny de 1906. Qualificació definitiva excel·lent que li va permetre optar al premi d'honor; se'n van verificar els exercicis el dia 28 de setembre del mateix any i se li va concedir el premi".

⁹ Segons la promulgació de la Reial ordre del 8 de març de 1910, ella va ser una de les primeres dones que es va poder matricular a la universitat. Es va llicenciar a la Universidad Central, a la Facultat de Filosofia i Lletres, Secció d'Història, amb excel·lent i premi extraordinari, segons consta en la seva certificació acadèmica personal amb data 25 d'octubre de 1912.

¹⁰ AGA. Educació. Expedient personal de Luis García Rives. Caixa 31/7011. Igualment, en l'actualitat és arriscat assegurar si hauria estat viable que ella hagués aconseguit un lloc directiu al nivell del seu germà. Amb tot, una dada significativa és que el seu germà sí que apareix a VIAF, però no la seva germana Ángela: <<http://viaf.org/viaf/search?query=local.personalNames%20all%20%22garc%C3%ADa%20rives%22&sortKeys=holdingscount&recordSchema=BriefVIAF>>.

¹¹ "CERTIFICAT: Don Juan Gutiérrez Garijo, secretari de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universidad Central. Certifico: que entre els antecedents que es troben en aquesta secretaria al meu càrrec hi ha una acta que copiada a la lletra diu així: 'Hi ha una capçalera que diu = Universidad Central = Facultat de Filosofia i Lletres = Madrid, 9 de novembre de 1917, reunits al Saló de Graus, els doctors Don Elías Tormo, Don Eduardo Ybarra, Don Pío Zabala, Don Antonio Ballesteros, Don Manuel Gómez Moreno i Don Miguel Lasso de la Vega, que componien el tribunal d'oposicions al premi extraordinari del grau de doctor en la Secció d'Història, van demanar la presència dels alumnes que les havien signat, i s'hi van presentar: Don Salvador Galindo y López, Doña Ángela García Rives, Don Gaudencio A. Melón y Ruiz de Gordejuela i Don Antonio Gallego Burín = Realitzats en sessió pública els exercicis en forma legal, segons el que hi ha acordat per la Junta de Señores Profesores de la Facultad celebrada el dia 25 de setembre de 1914, es va dur a terme el judici de les memòries i dissertacions dels opositors, i es va acordar per unanimitat de donar curs a l'adjudicació d'un dels premis i d'atorgar-lo en virtut d'això a la Senyoreta Ángela. Amb l'exclusió del Sr. Melón pel fet de no reunir les condicions que l'acord de la Junta de Facultad esmentada més amunt exigeix, de què el tribunal no es va adonar en començar l'acte = l'adjudicació de l'altre premi va quedar ajornada per a una segona reunió del tribunal = la qual es va celebrar el dia 17 del mateix mes i any, i es va acordar per majoria de vots declarar aquest premi desert'. Es va aixecar la sessió 17/11/1917. Signat, el president Elías Tormo; rubricat: Antonio Ballesteros, Eduardo Ybarra, Pío Zabala, Gómez Moreno, Miguel Lasso de la Vega, secretari. I per a deixar-ne constància a petició de l'interessat ho signen el Degà i el Secretari l'11 de gener de 1922". AGA, Educació, títols universitaris i escoles especials. Ángela García Rives. Caixa 32/14066.

¹² *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 01/01–28/02/1913, p. 13. José Ramón Mérida, en l'article sobre els dòlmens d'Extremadura, indica que la segona vegada que visita i examina el 1912 el dolmen del Prado del Lácara: "van rectificar les mesures de les pedres ajudat pels seus alumnes, les senyoretetes Isabel Baquero, Ángela García Rives, i els senyors Don Claudio Sánchez Albornoz i Don Antonio Floriano, que amb mi van rectificar les mesures de les pedres".

¹³ L'article del blog es pot consultar a: <<http://blog.bne.es/blog/la-eva-bibliotecaria-en-los-100-anos-del-ingreso...>>. En aquest text intentarem aportar altres detalls sobre la vida i l'obra d'Ángela García Rives. La *Memòria* està disponible a: <[http://www.bne.es/export/sites/BNWEB1/webdocs/LaBNE/Memorias/MEMORIA2013...\(p.68\)](http://www.bne.es/export/sites/BNWEB1/webdocs/LaBNE/Memorias/MEMORIA2013...(p.68))>.

¹⁴ La norma que va autoritzar l'accés de la dona al Cuerpo va ser la Reial ordre del 2 de setembre de 1910 (Torreblanca López, 2009, p. 104).

¹⁵ El text complet del diari *La Época* és aquest: "Per la Subsecretaría del Ministerio de Instrucción Pública s'ha inserit en la Gaceta la relació dels 91 opositors a places d'oficials de tercer grau del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. Els exercicis començaran el proper 15 de febrer, i entre els opositors hi figura una senyoreta: Doña Ángela García Rives" (*La Época*, Madrid, 13/01/1913, n.º 22.345).

¹⁶ En el peu de foto hi ha el text següent: "OPOSICIONES INTERESSANTES. LA SENYORETA GARCÍA RIVES DAVANT EL TRIBUNAL D'OPOSICIONES A PLACES D'OFICIALS DEL CUERPO DE ARCHIVEROS, BIBLIOTECARIOS Y ARQUEÓLOGOS, QUE PRESIDEIX L'IL·LUSTRE ACADÈMIC SR. RODRÍGUEZ MARÍN". Com a curiositat, se la veu gairebé d'esquena, situada davant d'un tribunal constituït per quatre homes. Va vestida amb un vestit llarg, els cabells recollits i barret, seguint els cànons de l'època, lluny quedaven les faldilles curtes i els cabells tallats a l'estil garçó. Es pot consultar a: <<http://hemeroteca.abc.es/nav/Navigate.exe/hemeroteca/madrid/abc/1913/05/...>>.

¹⁷ Això reforçaria la teoria que Ángela García Rives havia optat per aquest camí i que potser el seu ideal no era el

matrimoni, considerant que en aquell moment no era gaire habitual fer ambdues coses: estar casada i tenir un treball remunerat fora de la llar.

¹⁸ María África Ibarra en el record, en descriure l'homenatge que li van fer quan es va jubilar, diu de la sala on van celebrar l'acte que va ser la mateixa sala en què es conserva el "record agredolç de les oposicions que s'hi celebraven" (*Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, 01/11–31/12/1961, n.º 62, p. 55–56).

¹⁹ A l'ABC del dimecres 16 de juliol de 1913 (p. 12), dins de l'epígraf "Notícies diverses", hi figura una breu ressenya sobre el seu ingrés al Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. La notícia comença amb aquesta capçalera: "Després de difícils oposicions [...] han ingressat, amb la categoria d'oficials de tercer grau [...]", en total vint-i-sis oficials (ABC, 16/07/1913, p. 12). Ella en va ser l'única dona.

²⁰ Una vegada celebrades les oposicions, segons el que consta en el seu expedient personal, el 26 de juliol de 1913 fou nomenada oficial de tercer grau del Cuerpo, amb categoria d'oficial d'administració de segona classe, nomenada per Reial ordre de 26 de juliol de 1910, en virtut d'oposició, i aconseguí el número onze de la proposta formulada a aquest efecte pel tribunal de les oposicions, amb un sou de 3.000 pessetes (AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011).

²¹ Com a anècdota volem esmentar que tots els seus companys apareixen amb el tractament "Don" i ella hi figura com a "senyoreta Àngela García Rives" (ABC, 16/07/1913, p. 12).

²² Isabel Oyarzábal és una altra dona extraordinària que va col·laborar en el diari *El Día*, amb un corpus textual de vint-i-sis articles, emmarcats dins de la secció "Present i esdevenidor de la dona a Espanya", escrits amb periodicitat d'entre dos i quatre articles al mes, en un espai temporal que va des del 5 de desembre de 1916 fins al 25 d'octubre de 1917; els articles també mostraven "interessants fotografies" (Quiles Faz, 2013, p. 37). Segons Amparo Quiles Faz (2013), mitjançant els articles Oyarzábal "defensa la modernització femenina, critica els atàvics costums de les dones espanyoles i intenta despertar en elles altres estils de vida, altres maneres de treballar, altres formes de pensar que emergien a l'Europa de l'època".

²³ Àngela García Rives està asseguda en una sala de la Biblioteca Nacional, darrere d'una taula, i examina atentament un llibre; de fons hi ha prestatgeries plenes de llibres. La imatge fa l'efecte d'aïllament i sembla que literalment està enterrada a la biblioteca.

²⁴ El text d'Isabel Oyarzábal és en la seva integritat de lectura totalment recomanable per a entendre quina era la situació de la dona a començament del segle xx i els esforços d'ella per treure la dona d'aquesta situació. En aquest text, a més, Isabel Oyarzábal ofereix unes anotacions que permeten entendre el caràcter d'Àngela García Rives, les quals no es poden desenvolupar aquí perquè excedeixen l'àmbit del present article. Està disponible a l'Hermetoteca de la Biblioteca Nacional de España a: <<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0003468684&page=1&search=bib...>>

²⁵ Aquell mateix any va oposar el seu germà Luis, que llavors tenia dinou anys. Fou nomenat funcionari el 23 de juliol de 1915, amb un sou de 3.000 pessetes. Oficial de tercer grau, amb destinació a l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares. AGA, Educació, expedient personal de Luis García Rives. Caixa 31/7011.

²⁶ AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011.

²⁷ A l'AGA hi figuren dos escrits, l'un del 23/09/1913 i l'altre del 15/11/1913 del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, Secció Arxius, Biblioteques, Museus i Propietat Intel·lectual. S'hi indica que Àngela García Rives prestarà servei a les immediates ordres del ministre (com de confiança personal). Així mateix, hi ha un altre escrit del 29/05/1914, de la Subsecretaria de Instrucción Pública y Bellas Artes, Secció Arxius, Biblioteques, Museus i Propietat Intel·lectual, adreçat al cap de l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares que s'expressa en uns termes semblants. Finalment, el 27/07/1914 hi ha un manuscrit, en el qual s'indica: "S. M. el Rei ha accedit a resoldre que Àngela García Rives, oficial de tercer grau, deixi de prestar serveis a les meves immediates ordres, a les quals va quedar per Reial ordre de 15 de novembre de 1913, i passi a continuar-los a la Biblioteca Nacional, a la qual ha estat traslladada per concurs de l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares". AGA. Educació. Expedient personal d'Àngela García Rives. Caixa 31/7011.

²⁸ En l'acta del grau de doctor, curs 1916–1917, "l'aspirant va llegir un discurs sobre el tema següent: Ferran VI i

Doña Bárbara de Bragança (1743–1759). Un cop acabada la lectura i contestades les objeccions formulades pels jutges del tribunal, aquest hi va donar una qualificació d'excel·lent, a Madrid el 30 de novembre de 1916". AGA. Educació. Títols universitaris i escoles especials. Ángela García Rives. Caixa 32/14066.

²⁹ Ferran VI i Doña Bàrbara de Bragança (1748–1759). Apunts per al seu regnat, per Ángela García Rives. Tesi doctoral a la Facultat de Filosofia i Lletres. Madrid, 1917. 182 p. -I- 12 làm. "[...] En començar la situació del segon període del rei, el període pacífic, objecte principal d'aquests apunts, en els quals es limita a tractar respecte a la política exterior la neutralitat espanyola, que és la qüestió més important, i en relació amb els afers interns se centra preferentment en la vida dels reis, digna de conèixer sobretot en la seva última època" (p. 8).

³⁰ Va ser alumna de Eduardo de Hinojosa i companya de Claudio Sánchez-Albornoz, tant en la Universidad Central com en el Centro de Estudios Históricos (Torreblanca López, 2017, p. 796).

³¹ Ángela García Rives, "Clases sociales en León y Castilla (siglos x-xiii)". *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, año 24, n.º 4–6 (abril–junio 1920), p. 233–252, i n.º 7–9 (jul.–sept. 1920), p. 372–393. Madrid: Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Anticuarios. ISSN 0034–771X. <http://bibliotecadigital.jcyl.es/i18n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?path=10067707>.

³² Concretament: algunes observacions sobre l'adquisició d'obres en la B. N. [Comunicació a l'Assemblea del 1923, per A. García Rives.] v. núm. 2658. Biblioteques. Espanya. Madrid. Nacional. Utilització. Servei d'obres obscenes. [Comunicació a l'Assemblea del 1923, per A. García Rives.] v. núm. 2.659.

³³ Així mateix, figura com a donant (p. 5) en la llista d'entitats i particulars que han afavorit amb donatius de llibres la Biblioteca Municipal de Vallecas, segons consta en la *Memòria* del 1935. Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes, Junta de Intercambio y Adquisición de libros para Bibliotecas públicas. Disponible a: <<http://hemerotecadigital.bne.es/issue.vm?id=0059463130&page=1&search=biblioteca+publica+vallecas&lang=es>>.

³⁴ En una carta datada a Burgos el 24 de setembre de 1937 suplica que li concedeixin el reingrés al Cuerpo Facultativo. Així mateix, diu que va ser a la Biblioteca Nacional fins al 2 d'octubre de 1936, en la qual va ser detinguda i conduïda a una txeca, a la Direcció de Seguridad i, finalment, a la presó fins al 31 de desembre de 1936. Va ser declarada cessant en fugir. En aquella mateixa data, en la seva declaració jurada escriu que va intentar inscriure's a l'Ambaixada de Xile l'11 de setembre per a sortir de Madrid, sense rebre auxili; finalment, que es va presentar el 18 de setembre de 1937 davant la Comandancia Militar d'Hondarribia, el dia 21 davant el Gobierno Civil de Guipúscoa i el 24 de setembre de 1937 davant la Comisaría de Investigación y Vigilancia i davant la Comisión de Cultura i Enseñanza de Burgos. Les persones que confirmen les seves manifestacions són Don Matías Martínez Burgos, Don Ismael García Rámila i Don Eduardo Serrano y Navarro. Va quedar adscrita provisionalment a l'Ejército de Ocupación a Saragossa. AGA. Educació. Expedient personal d'Ángela García Rives. Caixa 31/7011.

³⁵ En la diligència signada el 8 d'agost de 1943 per Miguel Artigas y Ferrando, director general d'Archivos y Bibliotecas, se certifica que Ángela va sortir de Madrid, protegida per l'Ambaixada de Xile, l'11 de setembre de 1937, que va ser destinada a l'Auditoría de Guerra del Ejército de Ocupación, Servicio Central de Antecedentes, a Saragossa, i que hi va romandre fins al 14 d'abril de 1939, data en què es va reincorporar a la Biblioteca Nacional. AGA. Educació. Expedient personal d'Ángela García Rives. Caixa 31/7011.

³⁶ Blanco Domingo (2019, p. 32): "El Patronato Provincial de Archivos, Bibliotecas y Museos va coordinar la instal·lació de taules petitòries situades en els punts neuràlgics de la ciutat, però en un grau molt menor respecte a l'any anterior: – Palacio de la Diputación, taula presidida per l'esposa del president de la Diputación Provincial – Plaça de España: taula presidida per l'esposa del cap provincial de FET y de las JONS – Passeig de la Independencia: taula presidida per les integrants del Servicio de Lectura, és a dir, Serafina i Àurea Javierre, Moneda, Sanz, García Rives, Baylin, Martínez i Estremera".

³⁷ No se n'han trobat indicis en el seu expedient personal de l'AGA. Javierre, que va ingressar al Cuerpo de Archiveros el 26 de juliol de 1921, va ser la presidenta del comitè organitzador de l'homenatge que li van fer amb motiu de la seva jubilació (*Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, 01/11–31/12/1961, n.º 62, p. 55–56).

³⁸ És molt probable que, relacionat amb aquesta experiència, sorgís l'obra *Publicaciones aparecidas en España*

desde su total liberación hasta septiembre de 1940. Autoria conjunta amb: Agustín Ruiz Cabriada; Ángela García Rives; Florentino Zamora Lucas; Eduardo Ponce de León. Font: *Revista de Bibliografía Nacional*; Madrid, T. 1, 1940, S. 77–271. Editorial: [Erscheinungsort nicht ermittelbar] [1940].

³⁹La sol·licitud datada el 18 de febrer de 1943 va ser concedida el 3 de març. Així mateix, hi consta la sol·licitud d'un altre mes addicional de pròrroga, aquesta vegada amb mig sou, per al restabliment de la seva salut. Se'n desconeix el motiu, ja que no hi ha cap certificat mèdic annex a l'expedient. AGA. Educació. Expedient personal d'Ángela García Rives. Caixa 31/7011.

⁴⁰La van nomenar cap de secció amb una gratificació anual de 6.000 pessetes. Amb més de trenta-quatre anys de servei, ja havia entrat a la maduresa (tenia més de cinquanta-sis anys). No obstant això, en la *Gaceta* del 23 de maig de 1930 ja la designaren amb caràcter interí, mitjançant el Reial ordre núm. 1037 del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Es produí el cessament de diversos càrrecs de la Biblioteca i el nomenament de nous funcionaris a causa de la sostracció d'alguns dels fons documentals de la Biblioteca (*Gaceta de Madrid*, 1930, p. 1184–1187).

⁴¹Quina influència va tenir el biaix de gènere en el nomenament? En aquest sentit, és necessari recordar l'opinió que hi havia sobre les dones en aquella època. N'és un exemple el text següent: "[...] i això dins del camp més apropiat a la seva psicologia, atès que tasques com ordenar, catalogar i classificar, que són les més freqüents que realitzen els qui presten els seus serveis a arxius, biblioteques i museus, són les que habitualment duu a terme aquella en la seva vida privada i en perfecta harmonia amb el temperament femení" (Cuesta, 1961).

⁴²Luis García Rives també era llicenciat en Filosofia i Lletres, Secció d'Història. El van nomenar director de l'Archivo y Biblioteca del Ministerio de Asuntos Exteriores, amb el sou de 18.000 pessetes (nomenament del 15/03/1948). AGA, Educació, expedient personal de Luis García Rives. Caixa 31/7011.

⁴³*Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 01/01–30/06/1966, p. 52.

⁴⁴*Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, 01/11–31/12/1961, n.º 62, p. 30. Es tenia en compte la necessitat de modernització de les normes i la unificació amb altres països. Hi van col·laborar com a secretari Luis García Ejarque, cap de l'Oficina Técnica del Servicio Nacional de Lectura; com a vocals Mercedes Sabater, bibliotecària de la Biblioteca Central del CSIC, i María Luisa Poves, cap del servei de fitxa impresa de la Biblioteca Nacional. No gaire temps després s'hi va afegir Nicolás Fernández-Victorio, sotsdirector de la Biblioteca del CSIC i secretari de l'Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos.

⁴⁵*Boletín de la Dirección General de Archivos y Bibliotecas*, 01/01–28/02/1953, p. 33, i 01/07–30/09/1959, n.º 50.

⁴⁶En la petició de les vacances hi apareix anomenada com a "senyoreta". Hom es pot preguntar si en aquella època hauria pogut, o li haurien permès, consagrar-se amb tanta dedicació a la seva professió si hagués estat casada. AGA. Educació. Expedient personal d'Ángela García Rives. Caixa 31/7011.

⁴⁷AGA. Educació. Expedient personal d'Ángela García Rives. Caixa 31/7011.

Apèndix

Relació de documents identificats i consultats a l'AGA que constitueixen la base documental del present treball, ordenats cronològicament:

AGA. Educació. Expedient personal d'Ángela García Rives. Caixa 31/7011.

- 08/11/1912. Carta manuscrita d'Ángela García Rives en la qual sol·licita presentar-se a oposicions convocades mitjançant *Gaceta* 12/10/1912. A la petició, s'adjunta la següent documentació relativa a les seves dades de naixement i acadèmiques:
  - 29/04/1905. Certificat notarial de la inscripció en el Registre Civil número 617 del seu naixement.
  - 25/10/1912. Certificació acadèmica personal núm. 21, Universidad Central, Facultat de Filosofia, Secció d'Història.
  - 07/11/1912. Certificat d'inscripció d'Ángela García Rives com a alumna oficial en el curs 1909–1910 en

el 8è any de Piano. Verificats exàmens al juny amb qualificació d'excel·lent.

- 30/10/1912. Certificat de mestra de primer ensenyament superior i verificació d'exercicis de revàlida elemental a l'Escuela Normal Central.
- 26/07/1913. Nomenament com a oficial de tercer grau del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. Aconseguix el núm. 11. Proposta formulada a aquest efecte pel tribunal de les oposicions últimament celebrades. Sou anual de 3.000 pessetes.
- Escrits de 23/09/1913 i de 15/11/1913 del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes. Ángela García Rives prestarà servei a les immediates ordres d'aquest Ministerio (com de confiança personal).
- 17/04/1914. Instància d'Ángela García Rives, per la qual sol·licita plaça a l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares (està destinada a la biblioteca de l'Instituto Jovellanos de Gijón i actualment a les ordres de "l'Excel·lentíssim Sr. ministre").
- 12/05/1914. Nomenament d'Ángela García Rives, oficial de tercer grau, "que actualment presta serveis a la Biblioteca de l'Instituto de Gijón passa a continuar-los a l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares".
- 24/05/1914. Pren possessió del seu càrrec a Alcalá de Henares.
- Escrit del 29/05/1914, Subsecretaría de Instrucción Pública y Bellas Artes, al cap de l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares, en termes semblants als escrits de data 23/09/1913 i 15/11/1913.
- 27/07/1914. Nomenament d'Ángela García Rives, oficial de tercer grau, que passa de l'Archivo General Central d'Alcalá de Henares a la Biblioteca Nacional, per concurs.
- 27/07/1914. Minuta. Ángela García Rives, oficial de tercer grau, deixa de prestar serveis a les immediates ordres del sotssecretari, "a les quals va quedar per R. O. de 15 de novembre de 1913, per a continuar-los a la Biblioteca Nacional".
- 27/04/1922. Instància manuscrita per ella al "Il·lm. Sr. director general de Bellas Artes", en la qual sol·licita que es dignin a canviar el títol de llicenciat pel de doctor.
- Full de serveis d'Ángela García Rives escrit per ella mateixa, del 31/12/1928. Núm. 161 de l'escalafó publicat en data 01/04/1927.
- 24/09/1937. Declaració jurada d'Ángela, manuscrita per ella, en compliment de l'ordenat per "la comissió de cultura i ensenyament de la junta tècnica de l'estat i d'acord amb l'interrogatori formulat per aquesta". Ho signa a Burgos.
- Carta datada a Burgos el 02/12/1937 al "cap de l'Ejército de Ocupación a Bilbao, amb la decisió per part de la Comisión que Ángela García Rives quedi adscrita provisionalment a l'Ejército de Ocupación, Servicio Central de Antecedentes, amb residència a Saragossa, i que percebi els havers que li corresponguin a partir del 24 de setembre, data de la seva presentació".
- 19/09/1938. Nota amb capçalera del Ministerio de Educación Nacional, Secció Biblioteques i Arxius, que "trasllada una nota d'agraïment de la Inspección General de Archivos y Bibliotecas per la seva labor realitzada a Saragossa".
- 18/02/1943. Ángela García Rives sol·licita un mes de llicència per motius de malaltia.
- Diligència del 8 d'agost de 1943 en la qual Don Miguel Artigas i Ferrando certifica que Ángela García Rives va sortir de Madrid l'11 de setembre de 1937, va ser destinada a l'Auditoría de Guerra del Ejército de Ocupación, Servicio Central de Antecedentes, a Saragossa, i hi va romandre fins al 14/04/1939, data en què es va reincorporar a la Biblioteca Nacional.
- 02/01/1948. Minuta amb el seu nomenament com a "cap de la Secció de Catalogació de la Biblioteca Nacional".
- Document de mida quartilla, sense data ni signatura, en el qual s'indica que, "per Ordre de 29 de juliol de 1958, es resol el concurs especial entre funcionaris del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos anunciat en el B. O. de l'Estat del dia 26 de maig proppassat i es nomena cap del Servei de Catalogació de la Biblioteca Nacional DOÑA ÁNGELA GARCÍA RIVES".
- 03/07/1959. Sol·licitud d'autorització d'Ángela García Rives per a sortir d'Espanya.
- 31/01/1961. Notificació de la "Secció 29 del Ministerio de Educación Nacional, Dirección General de Archivos y Bibliotecas", en la qual informen que compleix l'edat reglamentària de jubilació el 02/06/1961, "i sol·licita documentació per a incoar el seu expedient".
- 21/02/1961. Certificat amb el compliment de les instruccions per a la jubilació el 02/06/1961.
- 05/05/1961. Quartilles per a la seva inserció en el Butlletí Oficial de l'Estat, amb el nomenament com a cap honorària.
- 18/05/1961. Sol·licitud d'Ángela García Rives en la qual demana acreditació de jubilada per a renovar el passaport el dia 6 del proper mes de juny.

- 31/05/1961. Ministerio de Educación Nacional. Secció 29. Aquesta sotssecretaria la declara jubilada amb data 02/06/1961, s'hi inclouen els fulls per a la seva inserció en el *Butlletí Oficial de l'Estat*.
- 12/06/1961. Acta de la junta de govern núm. 4/61 en què es tracta la seva jubilació i es reconeixen els excepcionals mèrits contrets amb aquesta funcionària per la seva especial labor, dedicació i eficàcia.
- 23/06/1961. Minuta. "La Dirección General de Archivos y Bibliotecas, un cop vista l'acta del 12, resta informada de tot això i no hi té res a objectar".
- Targeta amb invitació a l'homenatge del 5 de juny a la una del migdia a la Biblioteca Nacional.
- 02/06/1961. Nomenament com a cap honorària de la Secció de Catalogació de la Biblioteca Nacional.
- 23/02/1967. Document en el qual deneguen "contractació de personal jubilat per la dificultat de poder-lo contractar per a remunerar els treballs a causa de la prohibició establerta en les disposicions vigents en la matèria".

AGA. Educació. Títols universitaris i escoles especials. Ángela García Rives. Caixa 32/14066.

- 12/01/1922. Universidad Central, proposta d'expedició del títol de doctor, amb la informació següent:
  - Batxillerat: verificació dels exercicis de grau a l'Instituto General y Técnico del Cardenal Cisneros el 28 de setembre de 1910, qualificació d'excel·lent (expedició de títol el 30/03/1911).
  - Llicenciatura: verificació dels exercicis del grau de llicenciat a Madrid el 13 de juny de 1912 amb la qualificació d'excel·lent. El títol se li va expedir amb data 14 de maig de 1913.
  - Doctorat: aprovació de l'exercici del grau de doctor en Filosofia i Lletres, Secció d'Història. Verificació el 30 de novembre de 1916.
- 30/11/1916. Acta del grau de doctor en la Facultat de Filosofia i Lletres, Secció d'Història, "després d'haver verificat els exercicis del grau de llicenciat a Madrid el 13 de juny de 1912 amb la qualificació d'excel·lent. El títol se li va expedir amb data 14 de maig de 1913, autoritzat amb la signatura de l'Il·lm. Sr. sotssecretari del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes".
- 11/01/1922. Certificat d'actes del premi extraordinari del grau de doctor en la Secció d'Història.
- 4/01/1922. Instància d'Ángela García Rives a "l'Il·lm. Sr. sotssecretari del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes", amb la sol·licitud d'admissió del pagament dels drets per a l'expedició del seu títol de doctora. "Hi adjunta un pagament de timbres d'estat de cinquena classe cinc pessetes per drets d'expedició".

Articles similars a BiD

- Biblioteca Francesca Bonnemaison, la biblioteca feminista (<http://bid.ub.edu/44/oriola.htm>). Muñoz Carrilero, Raquel; Oriola Tarragó, Maria. (2020)
- Dones bibliotecàries (<http://bid.ub.edu/10dones.htm>). Estivill Rius, Assumpció; Pons, Amadeu; Mañà, Teresa. (2003)
- Del reconeixement a la comunicació científica. La presència de la dona als Premis Nacionals d'Investigació (1982–2019) (<http://bid.ub.edu/44/segarra.htm>). Segarra Saavedra, Jesús; Hidalgo Marí, Tatiana; Tur Viñes, Victoria. (2020)
- El Catálogo de la mujer de la Florida Universitària, una eina per a fomentar la igualtat (<http://bid.ub.edu/44/verdugo.htm>). Verdugo Martí, Vicenta; Moraga Barrero, Patricia. (2020)
- Arxius personals de dones durant la dictadura : aproximació als fons documentals del Museo de la Memoria y los Derechos Humanos de Xile

Articles similars a Temària

- La bibliotecaria Luisa Cuesta Gutiérrez (1892-1962) (<http://revistas.ucm.es/index.php/RGID/article/view/169-187>). Egoscozábal Carrasco, Pilar; Mediavilla Herreros, María Luisa. (2012)
- In memoriam : Rosa Ricart i Ribera (<http://www.raco.cat/index.php/Item/article/view/22647/41450>). Bierge Lloret, Gemma. (2005)
- De per què i com biblioteca s'escriu en femení. Primera part (<http://www.raco.cat/index.php/Item/article/view/22566/22400>). Argente Jiménez, Montse; Lora Lillo, Neus; Perpiñán Arias, Marta. (2001)
- Pepa Agramunt en el record (<http://www.raco.cat/index.php/Item/article/view/22553/22387>). Espinós i Ferrer, Montserrat; Permanyer i Bastardas, Jordi. (2000)
- En recordança de la companya M. Antonieta Cot (<http://www.raco.cat/index.php/Item/article>)

(<http://bid.ub.edu/44/ortiz.htm>). Ortiz, María Luisa; Bernasconi, Oriana; Lagos, Tamara. (2020)

</view/22463/22297>). Boada i Vilallonga, M. Teresa. (1995)

Articles del mateix autor a Temària

Pola Morillas, María Teresa (http://www.temaria.net/lista.php?base=temaria&opcio=veure&campo_1=creator&texto_1=Pola+Morillas%2C+Mar%C3%ADa+Teresa), Arquero Avilés, Rosario (http://www.temaria.net/lista.php?base=temaria&opcio=veure&campo_1=creator&texto_1=Arquero+Avil%C3%A9s%2C+Rosario)
[més informació (http://www.temaria.net/similares.php?fichero=pola.htm&preferente=1575-5886&rev_preferente=BiD)]

[Entrada \(/user/login?destination=node/583\)](#)

Facultat d'Informació i Mitjans Audiovisuals (UB) (<http://www.ub.edu/biblio>)

Carrer Melcior de Palau 140, 08014-Barcelona

Graus (<http://www.ub.edu/biblio/futurs/>)

Màsters (<http://www.ub.edu/biblio/masters/masters.html>)

Doctorat (<http://www.ub.edu/biblio/doctorat-dinformacio-i-documentacio-/doctorat-dinformacio-i-documentacio-en-la-societat-del-coneixement.html>)

Altres estudis (<http://www.ub.edu/biblio/cursos-de-formacio-continuada/altra-oferta-formativa.html>)

Recerca (<http://www.ub.edu/biblio/recerca/7.html>)

Estudis de Ciències de la Informació i de la Comunicació (UOC)

(http://www.uoc.edu/portal/ca/estudis_arees

[/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/index.html](http://www.uoc.edu/portal/ca/ciencias_informacio_comunicacio/docencia/index.html))

Rambla del Poble Nou, 156, 08018-Barcelona (publicacions@uoc.edu (mailto:publicacions@uoc.edu))

Oferta formativa (<https://estudis.uoc.edu/ca/comunicacio-informacio>)
Coneix la UOC (<https://www.uoc.edu/portal/ca/universitat/index.html>)

Recerca i innovació (<https://research.uoc.edu/portal/ca/ri/index.html>)

Estudia a la UOC (<https://estudis.uoc.edu/>)